

Az egyéni jogok és az informális intézmények szerepe a gazdasági fejlődésben

Záró kutatási beszámoló

A kutatást Kapás Judit és Czeglédi Pál végezte; a kutatók személyében nem történt változás a kutatás során. Kutatásunk eredményeinkről a csatolt lista szerint folyóiratcikkekben, könyvfejezetekben, konferencia-kiadványban megjelent tanulmányokban számoltunk be (2 folyóiratcikk bíráló alatt van, nem szerepelnek a listán). A négy év során rendszeresen részt vettünk az intézményi közgazdaságtan legrangosabb konferenciáin (ISNIE, WINIR, EAEPE éves konferenciái).

A kutatást kisebb módosítással a munkatervnek megfelelően végeztük. A módosításra azért került sor, mert az egyéni értékekre vonatkozó adatbázis beszerzése időt vett igénybe, majd a nyers adatok adatbázisba rendezése szintén időigényes volt. Mindezek okán kérelmeztük a kutatás meghosszabbítását, amelyre az engedélyt meg is kaptuk.

A kutatási tervnek megfelelően a tág kérdéskör arra irányult, hogy az egyéni jogok (legfőképpen a politikai, civil és tulajdonosi jogok) valamint az informális intézmények hogyan, milyen mechanizmusokon keresztül befolyásolják a gazdasági fejlődést. Kiindulópontunk tehát volt az a nézet, hogy az intézmények számítanak a gazdasági fejlődésben, s vizsgálatunk tárgya az volt, hogy milyen intézmények számítanak, illetve miért és hogyan fejtenek ki hatást. A tervnek megfelelően kutatásaink két fő mederben folytak. Az első nagy terület az egyéni jogok különböző fajtáinak gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását vizsgálta, a másik az informális intézményekre (kiemelten az egyéni értékekre és a kultúrára) koncentrált. Mindkét terület kutatásában ugyanazt a módszertant követtük: egyrészt irodalomkutatást és összefoglalást, s ennek eredményeként elméleti továbbfejlesztést végeztünk, másrészt empirikus vizsgálatot folytattunk.

Egyéni jogok és gazdasági fejlődés

A kutatás ezen területén kiindulópontunk a gazdasági szabadság – politikai szabadság – gazdasági fejlődés nexusra vonatkozó irodalom volt, a "politikai szabadság"-ként definiált intézmény ugyanis a jogok két fontos aspektusát, a civil és a politikai jogokat foglalja magában. Az irodalom eredményeihez úgy tudtunk új meglátásokkal hozzájárulni, hogy e jogok hatását a két "szabadság" viszonyaként a társadalmi rendek elmélete keretében értelmeztük újra. Első eredményeinket egy folyóiratcikkből és egy magyar nyelvű konferencia-cikkből fogalmaztuk meg. Ezt követően az empiria továbbfejlesztésével egy angol nyelvű tanulmánnyal léptünk tovább, amelyet két rangos nemzetközi konferencián adtunk elő. Az itt kapott visszajelzések alapján tovább finomítottuk az empirikus elemzést, s a jelentősen átdolgozott verziót nem rég nyújtottuk be nemzetközi folyóirathoz publikálásra.

E munkánk elméleti eredménye az, hogy az intézményi közgazdaságtan szemléletmódját alkalmazva fogalmaztuk újra azt a közgazdasági irodalomban Hayek-Friedman hipotézisnek nevezett állítást, mely szerint a gazdasági szabadság a politikai szabadság előfeltétele. Az elméleti előrelépést az jelenti, hogy több (erős, középérs és gyenge) formát különítettünk el ebben a kapcsolatban a North és szerzőtársai (2009) által kidolgozott társadalmi rendek elméletének keretében. Állításunk lényege, hogy a hipotézist gyenge formájában kell értenünk, mely szerint a gazdasági szabadság az egyik fontos tényező a politikai szabadság *fenntartásában* a szabad hozzáférést biztosító rendekben, és nem feltétlenül játszik szerepet a politikai szabadság növekedésében. A korlátozott hozzáférést biztosító rendekben viszont nem érvényes a Hayek-Friedman hipotézis.

Az 1970-2005 közötti periódusra vonatkozó, 130 országra kiterjedő empirikus vizsgálatainkban többféle módszert (klaszteranalízis, túlélési valószínűségek, regresszió) alkalmaztunk. Megkülönböztettünk intervencionista és szabadpiaci demokráciát illetve intervencionista és szabadpiaci autokráciát, s azt vizsgáltuk, hogy e klaszterek között milyen

átmenetek jellemzők, illetve mennyire stabilak az egyes klaszterek. Eredményeink alátámasztották a gyenge interpretációt, és eredményeink robusztusak. A második fázisban végzett empirikus vizsgálatunkban robusztusabbá tettük a klaszterezési eljárással kialakított, a gazdasági szabadság és a politikai szabadság által meghatározott dimenziók mentén végzett országcsoportosítást. Másrészt, az egyes klaszterek közötti átmenetet probit regresszió segítségével teszteltük. Fő eredményünk az, hogy megmutattuk, hogy (1) a politikai jogok változásának valószínűsége nem függ a gazdasági szabadságtól a korlátozott hozzáférésű rendekben, (2) a gazdasági szabadság magasabb szintje csökkenti a politikai szabadság csökkenésének valószínűségét a szabad hozzáférésű rendekben, és (3) alacsony szintű politikai szabadság inherens jegye a korlátozott hozzáférésű rendnek.

Az egyéni jogok egyik másik fajtáját, a tulajdonosi jogokat több szempontból is vizsgáltuk, eredményeink cikkekben és konferencia-előadásokon jelentek meg. Kutatásunkban próbáltuk a polgári szabadságjogokat és a tulajdonjogokat egységes keretben értelmezni a tulajdonjogi iskola tulajdonjogokat jogosultságok halmazaként értelmező nézőpontját alkalmazva. Az általunk kidolgozott tipológia két szempontból különbözteti meg az országokat: mennyire tág a magántulajdon jelentése és mennyire tág azon eszközök köre, amelyekre a magántulajdon által lehetővé tett jogosultságok vonatkozhatnak. A másik, kutatásunk egésze szempontjából is fontos eredményünk az, hogy az informális intézményeket is elhelyeztük a tulajdonjogi keretben. Hipotézisünk az, hogy még egy stacioner bandita sem tud hitelesen elköteleződni a polgári szabadságjogok betartása mellett. Így ha e szabadságjogok mégis biztosítva vannak, az annak a jele, hogy a kormánynak a szabadságot önmagában vett értéknek tekintő preferenciája van. Ez a pedig az innováción alapuló gazdasági növekedéshez szükséges tényező.

Az informális intézmények (pl. kultúra) ugyanabban a keretben való kezelése az egyéni jogokkal azért is fontos volt, mert enélkül a polgári szabadságjogok és a fejlődés kapcsolatának ok-okozati megértése sem lehet teljes. Ezt a tézisünket három tanulmányban fejtettük ki. Az első a jövedelmi és a polgári szabadságjogok tekintetében elért felzárkózás pozitív országkeresztmetszeti korrelációjából kiindulva amellelt érvelt, hogy a polgári szabadságjogok kikényszerítése arra vonatkozó jelzés, hogy az adott kormány az informális korlátok miatt kényszeríti ki a gazdasági szabadságjogokat is, s ez a fajta elköteleződés csak akkor válik fontossá, amikor a gazdasági fejlődés forrása a helyi felfedező folyamat.

A második tanulmány arra koncentrált, hogy hogyan változhat meg a kultúra úgy, hogy közben a tulajdonjogi biztonság nem változik, míg a technológiai haladás sebessége növekszik. A tanulmány modellje szerint – amit egy-egy konkrét technológia elterjedésére vonatkozó statisztikai adatokon végzett regressziók is alátámasztanak – ez akkor lehetséges, ha a „jobb kultúra” a járadékvadászattal szemben ellenségesebb ideológiát jelent.

A harmadik tanulmány arra kereste a választ, hogy mindez hogyan segít megérteni a polgári szabadságjogok és a gazdasági fejlődés kapcsolatát. A cikk alapdilemmája Ben-Yishay és Betancourt (2010) azon empirikus eredménye, miszerint a polgári szabadságjogok 'autonómia' és 'egyéni jogok' nevű komponense jobban képes előrejelezni a gazdasági fejlődést, mint a végrehajtó hatalmat korlátozó intézmények indexe, amelyet az irodalomban általánosan használnak és a tulajdonjogi biztonság bevett mércéjének számít. Ezt a rejtvényt három feltevésből kiindulva magyaráztuk egy egyszerű modellben. Az első szerint a polgári szabadságjogok a tulajdonjogi iskola megközelítésmódját alkalmazva tulajdonjogként értelmezhetők; a második szerint a nagyobb tulajdonjogi biztonság azt is jelenti, hogy a kormány kénytelen beérni kisebb arányú kisajátítással; a harmadik szerint pedig a formális intézményeknek összhangban kell lenniük az informális intézményekkel (kultúrával).

Azt a gondolatot, hogy a polgári szabadságjogok kikényszerítésének egyik mellékterméke a gazdasági növekedés egy további cikkben is kifejtettük. Ebben az osztrák iskola szemüvegén keresztül vizsgáltuk a növekedés középtávú lassulásait. Az elméletre támaszkodva három

intézményi tényezőnek, a gazdasági szabadságnak, a végrehajtó hatalom korlátainak és a kormányzó párt ideológiájának hatását vizsgáltuk. A legfontosabb megállapítás, hogy az első kettőnek van igazán komoly szerepe, az ideológia szerepét kevésbé sikerült kimutatni, dacára a vonatkozó irodalom ellenkező állításainak. A gazdaságpolitika irányítói által vallott ideológia hatásának elemzése további kutatandó témát jelent számunkra, hiszen az egyik olyan mechanizmus lehet ez, amely segít megmagyarázni az informális intézményeknek a gazdasági növekedésben játszott szerepét.

A másik probléma, amelynek megoldásában az előzőekben kifejlesztett keretet felhasználtuk az, hogy a polgári szabadságjogok intézményei „ragadósabbak”, mint a gazdasági szabadság intézményei. Pontosabban fogalmazva, a kultúra proxyjaként használt bevett mutatók jobban magyarázzák a polgári szabadságjogok szórását az országok keresztmetszetében, mint a gazdasági szabadságét. Ezt a problémát egy könyvfejezetben illetve az ISNIE éves konferenciáján ismertetett tanulmányban próbáltuk megválaszolni. Fő állításunk az volt, hogy – paradox módon – a polgári szabadságjogi intézmények ragadósságát a piaci intézmények iránti attitűd határozza meg. Ennek oka, hogy a járadékvadász kormány azért szélesíti a jogokat, mert attól nagyobb járadékot vár. A jogok kiszélesítéséből származó bevétel azonban a kikényszerítés költségeitől is függ, amelyek viszont – a modell szerint – az informális intézményektől függenek. Így a piaci intézményekkel kevésbé ellenséges attitűd a tulajdonjogok szélesebb körének biztosítását teszi lehetővé a járadékvadász kormány számára. Korábban kidolgozott elméleti keretünknek a hatékony intézmények tézisére, illetve a tulajdonjogi fejlődés magyarázatára vonatkozó következményeit is végiggondoltuk. A tulajdonjogok kétféle dimenzióját különböztettük meg: a tulajdonjogok definícióját és kikényszerítését. A tanulmány eredménye az, hogy a tulajdonjogok korábbi elméleti kutatásaink során azonosított e két dimenziója közül csak az egyik, a kikényszerítés, magyarázható jól a „hatékony intézmények” tézisével, amennyiben azt – a kérdés empirikus irodalmát követve – a gazdasági fejlődés tulajdonjogi biztonságra gyakorolt pozitív hatásaként értelmezzük. Empirikusan ezt olyan keresztmetszeti regressziókkal támasztottuk alá, amelyek azt mutatják, hogy – egyéb változók mellett – a jövedelemnek nagyobb a hatása a kikényszerítése minőségére, míg a kultúrának a tulajdonjogok definíciójára. Ebből azt a tanulságot vonjuk le, hogy az intézmények hatékonyságának tézisének szélesebben kell értelmezni: figyelembe kell venni a tulajdonjogi biztonság többdimenziós voltát, és azt, hogy a kulturális változók befolyásolják a tranzakciós költségeket, s ezen keresztül a tulajdonjogi intézmények hatékonyságát.

Informális intézmények (egyéni értékek, kultúra) és gazdasági fejlődés

A fentebb bemutatott kutatási területen is egységes keretben kezeltük az egyéni jogokat és az informális intézményeket. Ahhoz, hogy ez a "keret" még szilárdabb alapokat kapjon, a kapitalizmus modelljeit is megvizsgáltuk abból a szempontból, hogy az egyéni jogok és az informális intézmények a kapitalizmus különböző modelljeiben milyen mixekben kapcsolódnak össze egymással és a formális intézményekkel. Ebben kiindulópontunk Hall és Soskice (2011) a kapitalizmus változatosságai elmélete volt. Ezt a keretet azonban kiegészítettük az intézményi közgazdaságtan nézeteivel, így a különböző intézményi konstellációkat felvonultató kapitalizmus fajtákat teljes körűen mutattuk be. Ennek előnye az volt, hogy az egyes kapitalizmus típusokat különböző intézményi mixekként értelmeztük, s így jobban tetten érhető a formális intézmények informális intézményekbe való beágyazottságának fejlődést előmozdító hatása.

A informális intézmények növekedésre gyakorolt hatását csak az utóbbi 10-15 évben kezdte elemezni az intézményi közgazdaságtani irodalom. E késlekedésnek a legfőbb oka az, hogy - szemben a formális intézményekkel, amelyek mérésére sokfajta mutatót vezettek be - ezek mérése nagyon nehéz és nagyon kevés adat áll rendelkezésre. Eme adathiány terelte a

kutatókat abba az irányba, ahol egyáltalán vannak elérhető adatok. Ez gyakorlatilag két adatbázis jelent, a World Values Survey-t (WVS) adatbázist és Hofstede adatait. Mindkettő alapvetően a "kultúra" egy-egy dimenzióját fejezi ki, vagy legalábbis arra használják a kutatók. Kutatásunk tervezésekor mi is azt gondoltuk, hogy az említett adatbázisokat fogjuk használni az informális intézmények mérésére. A szakirodalom kutatása során azonban, az említett mutatók kritikája okán, arra a következtetésre jutottunk, hogy szilárdabb elméleti alapokon "definiáljuk" az informális intézményeket kifejező kultúrát. Ezt a kulturális pszichológia irodalmában, elsősorban Shalom Schwartz elméletében találtuk meg.

Schwartz a kultúra magjának az egyéni értékeket tekinti, amelyek exogének. Ilyen értelemben az értékek mélyen beágyazott informális intézmények, amelyek a williamsoni intézményi hierarchia felső szintjén helyezkednek el. Nyilvánvaló választás volt, hogy a schwartzi egyéni értékek sokkal alkalmasabbak az informális intézmények mércéiként, mint a WVS adatai. Ennek megfelelően a kutatásban két dolgot csináltunk. Egyrészt alaposan tanulmányoztuk a Schwartz nyomán kifejlődött kulturális pszichológia irodalmát. Másrészt, megvásároltuk az adatbázisát, amely nyers adatokat tartalmaz, és ebből sok munkával felépítettünk egy adatbázist az empirikus vizsgálathoz. Emellett természetesen fel kellett tárnunk azt az (empirikus) irodalmat is, amelyik Hofstede vagy a WVS adatait használja.

Empirikus vizsgálatunk hipotéziseit két elméleti modell alapján alakítottuk ki: Schwartz elmélete, valamint az intézmények ragadosságának elmélete (Boettke et al. 2008). Elméleti modellünk abban különbözött az irodalométól, hogy mi a kultúra hatását nem a többi, formális intézménytől elvonatkoztatva, hanem azzal kölcsönhatásban kívántuk vizsgálni. Az intézményi ragadosság elmélete alapján az feltételeztük, hogy a különböző "ragadosságú" intézmények (az egyéni értékek és a formális intézmények) hatása a gazdasági fejlődésre különböző. Első publikált empirikus vizsgálatunk azt mutatta, hogy az egyéni értékek "beépülnek" a formális intézményekbe, így azok közvetlen hatása a jövedelemre nem mutatható ki, ha a formális intézményeket is bevonjuk a regresszióba. Ha a kultúra más mértékét használjuk, például a Tabellini által bevezetett kultúra indexet, a direkt hatás mindig érvényesül.

Ez az eredmény is abba az irányba terelte kutatásunkat, hogy a továbblépésben is az intézményi ragadosság elmélete talaján kell állnunk (hiszen Tabellini kultúra mércéje kevésbé ragadós, mint az egyéni értékek), és más módszert is kell keresni az értékek és a formális intézmények kölcsönhatásának a megjelenítésére. Ezért legújabb tanulmányunkban, amelyet két rangos nemzetközi konferencián is bemutattunk, a regressziós specifikációt jelentősen továbbfejlesztettük: bevontuk az egyéni értékek és a formális intézmények interakcióját kifejező változót is. Többféle robusztussági vizsgálatot végezve, és a formális intézményeket valamint a Tabellini-féle kulturális indexet instrumentálva, hipotéziseinket igazolni tudtuk. Azt találtuk, hogy az egyéni értékek mint nagyon beágyazott, ragadós intézmények visszatükröződve a formális intézményekben szignifikáns hatást gyakorolnak a hosszú távú jövedelemre, és ha bekapcsoljuk a formális intézmények és az értékek interakcióját kifejező változót is, akkor a formális intézmények felerősítik (megsokszorozzák) az egyéni értékek jövedelemre gyakorolt hatását. Ilyen értelemben tehát hosszú távon leginkább az értékek hatnak. Ez az állítás jelentősen kiegészíti az irodalom eddigi állításait és alátámasztja az irodalom azon nézetét, miszerint a formális intézmények beágyazódnak az informális intézményekbe.

Vizsgálatunk tehát két fontos szempontból tért el az irodalométól. Egyrészt, szemben az irodalom azon gyakorlatával, miszerint az empirikus stratégia nem feltétlenül alapul szilárd elméleti megfontolásokon, saját vizsgálatunkban az intézményi ragadosság elmélete alapján építettük fel az empiriát. Másrészt, a kultúra proxyjaként olyan mértéket választottunk, amely a priori (pszichológiai) elméleten nyugszik, szemben az irodalomban leggyakrabban használt

„ön szerint mennyire megbízhatóak az emberek” kérdésre adott válasszal a World Values Survey-ben.

A fent leírt munkához szorosan kapcsolódóan egy országspecifikus vizsgálat során az informális intézmények egy másik rétegét, az attitűdöket is vizsgáltuk. A konkrét kérdés az volt, hogy a piacgazdasággal szembeni attitűdöket az országspecifikus tényezők vagy az etnikai tényezők határozzák-e meg jobban. Ezt a kérdést a WVS magyar válaszadóinak adataival teszteltük. A mintát a magyarországi válaszadókon kívül a szomszédos országok válaszadói is adták, amennyiben az adott ország WVS mintájában elég magyar anyanyelvű volt ehhez. Az etnikai és az országhatáson kívül egyéb változók szerepét is vizsgáltuk, amihez az „antikapitalizmusra” vonatkozó közgazdasági elméletek adták az alapot. Eredményeink szerint a piacgazdasággal szembeni attitűd pozitív vagy negatív mértékét jobban meghatározza az, hogy milyen országban él az illető, mint az, hogy milyen etnikumhoz tartozik – legalábbis, ami a magyarokat illeti. A logit regressziók szerint az országhatások általában szignifikánsak, míg az etnikai hatások általában nem, vagy a várttal ellentétesen alakulnak.

A kultúra egy harmadik, kevésbé mély rétegét jelenti az "ideológia". Egy tanulmányunkban azt a nézetet vizsgáltuk, hogy az intézmények és a gazdasági fejlődés kapcsolatában nemcsak a mély kulturális tényezők játszanak szerepet, hanem a kevésbé mély, "ideológiai" tényezők is. A Lipset-hipotézisre alkalmaztuk ezt az állítást és empirikus elemzésünkben azt találtuk, hogy a hipotézis érvényesüléséhez elegendő, hogy a politikai programalkotó ideológia a klasszikus liberalizmus legyen, és hogy az adott ország technológiai vezető pozícióban legyen.

Összességében, a kutatási terv szerint haladva sikerült a hazai és nemzetközi irodalomhoz hozzájárulni az egyéni jogok és az informális intézmények gazdasági fejlődésre gyakorolt hatását tekintve. Tervünknek megfelelően nem akartunk "nagy kérdéseket" megválaszolni, hanem jól specifikált kérdésekre adott válaszokkal igyekeztünk új tudományos eredményeket hozzátenni a "nagy kérdések"-ra adható válaszokhoz.